

लोकेव्यवहारेतदेतस्मिन्व्यवहारेबहवएवपुरुषानत्वेकइत्यर्थः परमार्थतत्त्वेकएवबहवइतिभावः ॥ २ ॥ स्वमतमाह बहूनामिति पूर्वाधिवसतांपुरुषाणांघटमठाकाशदर्पणमणिकुपाणप्रतिविद्यात्मनां यथैकायोनिर्महाकाशविबपुरुषादिरूपांतरैवतंअस्मदादीनांयोनिरिक्कंपुरुषंव्याख्यास्यामीत्यर्थः अयंभावः ऐकात्म्यंश्रुतेस्तात्पर्याभावाद्वामानंतरविरोधाद्वात्यज्येत नात्यः एकस्मादपिप्राणिकर्मवास नागर्भिताज्ञानसहायात्स्वमवद्विदयाद्युत्पत्तेरविरोधात् शास्त्रकृलीन्यायेनैकस्मिन्नप्यौपाधिकमेककल्पनयाबंधमोक्षादिव्यवस्थोपपत्तेश्च नाद्यः उपक्रमोपसंहारावभ्यासोपूर्वताफलं अर्थावादोपपत्तीचलिंगता स्वर्यनिर्णयेइत्येतैल्लिङ्गैःश्रुतरैकात्म्येएवतात्पर्यदर्शनात् तथाहि सदेवसोम्येदमग्रआसीदिक्रमेवाद्वितीयमित्युपक्रम्यएतदात्म्यमिदंसर्वतत्सत्यंसआत्मातत्त्वमसिश्चेतकोइतिचोपक्रमोपसंहारयोरैकरूप्यं एतदात्म्य

वैशंपायनउवाच बहवःपुरुषालोकेसांख्ययोगविचारणे ॥ नैतदिच्छंतिपुरुषमेकंकुरुकुलोद्दिह ॥ २ ॥ बहूनांपुरुषाणांचयथैकायोनिरुच्यते ॥ तथातंपुरुषं विश्वंव्याख्यास्यामिगुणाधिकं ॥ ३ ॥ नमस्कृत्वाचगुरवेव्यासायविदितात्मने ॥ तपोयुक्तायदांतायवंद्यायपरमर्षये ॥ ४ ॥ इदंपुरुषसूक्तंहिसर्ववेदेषुपार्थिव ॥ ऋतंसत्यंचविख्यातमृषिसिंहेनचितितं ॥ ५ ॥ उत्सर्गेणापवादेनऋषिभिःकपिलादिभिः ॥ अध्यात्मचितामाश्रित्यशास्त्राण्युक्तानिभारत ॥ ६ ॥ समासतस्तुयद्वा सःपुरुषैकत्वमुक्तवान् ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिप्रसादादमितौजसः ॥ ७ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ ब्रह्मणासहसंवादंयंवकस्यविशंपते ॥ ८ ॥ क्षीरोदस्यसमुद्रस्यमध्येहाटकसप्रभः ॥ वैजयंतइतिख्यातःपर्वतप्रवरोनृप ॥ ९ ॥ तत्राध्यात्मगतिंदेवएकांकाप्रविंचितयन् ॥ वैराजसदनान्नित्यंवैजयंतंनिषेव ते ॥ १० ॥ अथतत्रासतस्तस्यचतुर्वक्त्रस्यधीमतः ॥ ललाटप्रभवःपुत्रःशिवआगाधदृच्छया ॥ ११ ॥ आकाशेनमहायोगीपुरात्रिनयनःप्रभुः ॥ ततःखान्निप पाताशुधरणीधरमूर्धनि ॥ १२ ॥ अग्रतश्चाभवत्सीतोवदेचापिपादयोः ॥ तंपादयोर्निपतितंदृष्ट्वासव्येनपाणिना ॥ १३ ॥ उत्थापयामासतदाप्रभुरेकःप्रजापतिः ॥ उवाचचैनंभगवांश्चिरस्यागतमात्मजं ॥ १४ ॥

मित्यादेरसकृत्श्रवणमभ्यासः मानंतरानवगतत्वादालैकत्वस्य अपूर्वता उत्तमादेशमप्राक्षीर्येनाश्रुतंश्रुतंभवत्यमतंमतमविज्ञातंविज्ञातमित्येकविज्ञानात्सर्वविज्ञानंफलं यथासौम्यैकेनमृत्पिठेनसर्वमृन्मयंविज्ञातंस्तस्यादितिदृष्टान्ताउपपत्तयः लवणमेतदुदकेऽवधायन्ययोधफलमतआहरेतीत्यादिरर्थवादः लवणोदकन्यायेनब्रह्मणिजगद्व्यन्ययोधकणिकात्यायेनततो जगदुदयंचप्रतिपादयंतस्यैकाद्वितीयत्वमवगमयति एवमैकात्म्यंप्रतिपाद्य घटसंहतमाकाशंनीयमानेयथाघटे घटोनीयतेनाकाशंतद्वज्जीवोनभोषमः एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेप्रकाशते एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवन् अहरहर्गच्छत्यएतंब्रह्मलोकंनविंदित्यनृतेमहिप्रयूडाइत्यादिश्रुतिभिर्घटाकाशजलचंद्रादिदृष्टांतपूर्वकंबंधस्याज्ञानकार्यत्वंप्रतिपाद्यतेऽतो नश्रुतेरुपासनायातात्पर्यमस्ति प्रत्युतऐकात्म्येएवेतिव्यक्तमाकरे ॥ ३ ॥ इदमेवगुरुनमस्कारपूर्वकमाख्यायि कानुवेनोपपादयति नमस्कृतेत्यादिना आख्यायिकास्पष्टार्था ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥